

8D08101- «Агрономия» білім беру бағдарламасы
бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін ұсынылған Абдразаков
Ерлан Бекариповичтің «Суармалы жағдайда майлы зығырды аңыздық дақыл ретінде
өсірудің ерекшелігі» тақырыбындағы орындалған диссертациялық жұмысына
ресми рецензенттің жазбаша пікірі

р/н №	Өлшем шарттар	Өлшемшарттарға сәйкестігі (жауап нұсқаларының бірін сызу)	Ресми рецензенттің ұстанымына негіздеме (ескертуді курсивпен көрсету)
1.	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	1.1 Ғылымды дамытудың басым бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі: 1) диссертация мемлекет бюджетінен қаржыландырылатын жобаның немесе нысаналы бағдарламаның аясында орындалған (жобаның немесе бағдарламаның атауы мен нөмірін көрсету); 2) диссертация басқа мемлекеттік бағдарлама аясында орындалған (бағдарламаның атауын көрсету); 3) диссертация Қазақстан Республикасының Үкіметі жанындағы Жоғары ғылыми-техникалық комиссия бекіткен ғылым дамуының басым бағытына сәйкес (бағытын көрсету) келеді.	Диссертация аграрлық ғылымды дамытудың басым бағыттарына сәйкес келеді. Диссертациялық жұмыс мемлекеттік тіркелу нөмірі 0120PK00358, ЖТН АР08855366 «Жамылғы дақылдар мен тамшылатып суару негізінде суармалы егіншіліктің өнімділігін арттыру» атты 2020-2022 жылдары жүргізілген гранттық жоба аясында орындалды.
2.	Ғылым үшін маңыздылығы	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады/қоспайды, ал оның маңыздылығы ашылған/ашылмаған.	Жұмыс аграрлық ғылымға өз үлесін қосады және оның маңыздылығы толыққанды ашылған. Суармалы егістің шығымдылығын арттырудың тиімді жолдарының бірі – егістіктің әр гектарынан жылына екі өнім алу. Осы тұрғыдан алғанда, еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етуде көтерілген проблеманың маңызы ерекше.
3.	Өзі жазу принцип	Өзі жазу деңгейі: 1) жоғары; 2) орташа; 3) төмен; 4) өзі жазбаған.	Ізденуші Абдразаков Е.Б. диссертациялық жұмысы жоғары деңгейде, түсінікті ғылыми тілмен логикалық тізбекте орындалған. Жазу стиліне қарап, автордың өзіндік еңбегі екені еш күмән тудырмайды.
4.	Ішкі бірлік принцип	4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі: 1) негізделген; 2) ішінара негізделген; 3) негізделмеген.	Диссертациялық жұмыстың өзектілігі ғылыми тұрғыдан негізделген. Ғылыми еңбекте, Қазақстанның оңтүстігі мен оңтүстік-шығысындағы негізгі суармалы дақылдарды (күздік бидай, қант қызылшасы, соя және жүгеріні) тікелей себуди пайдалана отырып аралық дақылдарын тамшылатып суарумен өсіру технологияларын әзірлеу көзделеді. Әзірленіп жатқан технология жылына екі дақылдың кепілді өсірілуін, суғару су шығынын және пестицидтік жүктемені азайтуды, топырақтың құнарлылығын сақтауды және қоршаған ортаны қорғауды, сонымен бірге, суармалы

		егістік бірлігінен өнім шығымдылығын бірнеше есе арттыруды қамтамасыз етуі тиіс.. Алынған нәтижелер Қазақстанның оңтүстігі мен оңтүстік-шығысы үшін топырақ құнарлылығының сақталуын және өсімін молайтуды, парниктік газдардың секвестрленуін, суармалы су шығынын, суармалы егістіктің әлеуетті өнімділігіне қол жеткізуді қамтамасыз ететін болады.
	4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды: 1) айқындайды; 2) ішінара айқындайды; 3) айқындамайды.	Диссертация мазмұны оның тақырыбынан туындаған, сондықтан толықтай айқындайды.
	4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді: 1) сәйкес келеді; 2) ішінара сәйкес келеді; 3) сәйкес келмейді.	Диссертациялық жұмыстың алға қойған мақсаты оның тақырыбынан туындаған. Мақсатқа байланысты нақтылы міндеттер қойылған. Соның нәтижесінде шынайы материалдар жиналып, жұмысты ғылыми-тәжірибелік негізде қортындылауға және өндіріске ұсыныстар жасалған.
	4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен ережелері логикалық байланысқан: 1) толық байланысқан; 2) ішінара байланысқан; 3) байланыс жоқ.	Диссертацияның барлық бөлімдері мен құрылымдары бір-бірімен логикалық тұрғыда толықтай байланысқан. Соның нәтижесінде сапалы өндіріске қажетті жұмыс даярланған.
	4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған: 1) сыни талдау бар; 2) талдау ішінара жүргізілген; 3) талдау өз пікіріне емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген; 4) талдау жоқ.	Автор жұмысты орындау барысында жинаған материалдарын жүйелеп, оларды ғылыми негізде дәлелдеп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстыра бағалап, өз пікірін нақтылай білген. Соның нәтижесінде ғылыми тұрғыдан қорытындылар жасалып, өндіріске бағалы ұсыныстар жасаған.
5. Ғылыми жаңашылдық принципі	5.1 Ғылыми нәтижелер мен ережелер жаңа ма? 1) толығымен жаңа; 2) ішінара жаңа (25-75% жаңа); 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	Зерттеу барысында жинақталған ғылыми нәтижелер мен ережелер өңір үшін толығымен жаңа болып табылады және өндіріс сұранысын қанағатандырады. Себебі, ізденуші алғаш рет майлы зығырды аралық дақыл ретінде ұсынып, оны Қазақстанның оңтүстік – шығысының суармалы жерлерінде өсіріп, дақыл танаптын агрофизикалық, агрохимиялық қасиеттерін жақсартатынын дәлелдеп, жамылғы дақыл болғандықтан, парниктік газ көміртегінің атмосфераны ластауын азайтатынын анықтаған.
	5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа ма? 1) толығымен жаңа; 2) ішінара жаңа (25-75% жаңа);	Диссертацияда жасалған қорытындылар толығымен жаңа және олар ғылыми зерттеулердің нәтижелері мен авторлық патентімен бекітілген.

		3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	
		5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе? 1) толығымен жаңа; 2) ішінара жаңа (25-75% жаңа); 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері ішінара жаңа (75%) болып табылады.
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	Барлық негізгі қорытындылар ғылыми тұрғыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген/негізделмеген (qualitative research (куолитатив ресеч) және өнер және гуманитарлық ғылымдар бойынша даярлық бағыттары үшін).	Ғылыми еңбекте жасалған барлық негізгі қорытындылар шынайы нәтижелерге негізделген және орынды дәлелденген.
7.	Қорғауға шығарылған негізгі ережелер	Әрбір ереже бойынша келесі сұрақтарға жеке жауап беру қажет: 7.1 Ереже дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді; 5) бұл тұжырымда ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес. 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; 2) жоқ; 3) бұл тұжырымда ереженің тривиалды екенін тексеру мүмкін емес. 7.3 Жаңа ма? 1) ия; 2) жоқ; 3) бұл тұжырымда ереженің жаңашылдығын тексеру мүмкін емес. 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; 3) кең; 4) бұл тұжырымда ереженің қолдану деңгейін тексеру мүмкін емес. 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия; 2) жоқ; 3) бұл тұжырымда мақаладағы ереженің дәлелденгенін тексеру мүмкін емес.	7.1 Қорғауға шығарылған негізгі қағидаттар зерттеу нәтижелерімен дәлелденген. 7.2 Диссертациялық жұмыстың қорғауға шығарған қағидаттары тривиалды емес. 7.3 Негізгі қорғалатын қағидаттар жаңа болып табылады. 7.4 Ғылыми жұмыстың қолдану аясы кең. 7.5 Жұмыстың негізгі нәтижелері ғылыми мақалалармен және ҚР пайдалы моделіне патентімен дәлелденген.
8.	Дәйектілік қағидаты. Дереккөздер	8.1 Әдіснаманы таңдау негізделген немесе әдіснама нақты жазылған:	Иә. Әдіснаманы таңдауы негізделген. Әдіснама нақтылы жазылуы аясында дұрыс әдістеме жасалып, соның нәтижесінде

	мен ұсынылған ақпараттың дәйектілігі	1) ия; 2) жоқ.	көздеген мақсатқа жеткен.
		8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып жасалынған. Мысалы, атмосферадағы парниктік газдар құрамын іріктеу мен талдаулар жасау үшін Орталық Азия экологиялық зерттеулер институты (Ташкент қ.) тікелей өлшеу әдісінің (ГАНК-4 газ анализаторы аспабының) көмегімен жүргізілді.	Ия. Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып жасалынған. Мысалы, атмосферадағы парниктік газдар құрамын іріктеу мен талдаулар жасау үшін Орталық Азия экологиялық зерттеулер институты (Ташкент қ.) тікелей өлшеу әдісінің (ГАНК-4 газ анализаторы аспабының) көмегімен жүргізілді.
		8.3 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді): 1) ия; 2) жоқ.	Ия. Алынған қорытындылар, анықталған өзара байланыстар және заңдылықтар эксперименттік (зертханалық және егістік) зерттеулермен дәлелденген және расталған.
		8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған / ішінара расталған / расталмаған.	Маңызды мәлімдемелер, нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған.
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуға жеткілікті/жеткіліксіз.	Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолу жасауға жеткілікті. Ізденуші еңбегінде 120 отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектеріне сілтемелер жасаған.
9	Практикалық құндылық қағидаты	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы: 1) бар; 2) жоқ.	Ия. Диссертацияның теориялық маңызы бар.
		9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары: 1) ия; 2) жоқ.	Ия. Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелері еліміздің оңтүстік өңірлердің фермерлері арасында сұранысқа ие.
		9.3 Практикалық ұсыныстар жаңа ма? 1) толығымен жаңа; 2) ішінара жаңа (25-75% жаңа); 3) жаңа емес (жаңасы 25%-дан кем).	Автордың зерттеу нәтижелері негізінде жасаған ұсыныстары толығымен жаңа деп есептеймін және еліміздің тауарөндірушілері арасында қызығушылық тудырады.
10.	Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: 1) жоғары; 2) орташа; 3) орташадан төмен; 4) төмен.	Академиялық жазу сапасы жоғары, диссертация жазудың ережелері мен талаптарына сәйкесті рәсімделген.

11.	Диссертацияға ескертулер	1.Диссертациялық жұмыста кездесетін жасанды атауларды(үйіндіні жырту, бір өрісте15б, егістіктің бітелуі- 16б., мәдени дақылдар даму сатылары) егіншілікте қолданылатын терминдермен алмастыру керек. 2.Диссертация 6 бөлімнен тұрады. Бөлімдер арасындағы логикалық байланысты жақсарту үшін, әрбір бөлім соңына қысқаша қорытынды жасалса дұрыс болушы еді. 3. Егістік тәжірибеде майлы зығырдың қандай сорты егілді және вегетация кезеңінің ұзақтығы жөніндегі деректер көрсетілмеген. Зығырды аралық дақыл ретінде өсірілгендіктен сорттық сипаттамасының берілгені жөн болушы еді. 4. Күздік бидайдың өсіру технологиясы(6-кесте,44-45бб.) дақыл танаптарына күзде топырақ өңдеу кезінде 100кг аммофос, ал көктемде үстеп қоректендіруге 200кг аммиак селитрасын беру көзделген. Бірақта аталған минералды тыңайтқыштар қандай топырақ типіне және қанша жоспарлы дән өнімділігіне есептелгені жөнінде жұмыста есептеулер берілмеген. 5.Зерттеулер жүргізілген жылдары нұсқалардағы арамшөптер санының вегетация мерзімінде азаюы көрсетілген(61б). Бірақта арамшөптердің сиреуі ненің әсерінен болғаны туралы мәліметтер жоқ. Бәлкім, танаптағы мәдени және арамшөптер арасындағы қоректік заттар,ылғал және жарық үшін туындайтын бәсекелестіктің әсері ме, әлде өсіру технологиясында көрсетілген гербицид(Дуал Гольд,2,0кг/га) әсерінен бе,белгісіз.Ол туралы ешқандай түсініктеме берілмеген. Әрине, көрсетілген ескертулер диссертациялық жұмыстың құндылығын төмендетпейді және оңай жөнделеді.
12.	Докторант мақалаларының зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми деңгейі (диссертация мақалалар сериясы нысанында қорғалған жағдайда ресми рецензенттер докторанттың зерттеу тақырыбы	Докторанттың зерттеу тақырыбы бойынша дайындаған мақалаларының ғылыми деңгейі жоғары. Ол диссертациялық зерттеулер нәтижелері бойынша 5 ғылыми мақалалар жариялаған, оның ішінде,Scopus ақпараттық – реферативтік қорындағы ғылыми- көпшілік журналында -1; ҚР Білім және Ғылым саласындағы бақылау комитеті бекіткен басылымдарда -3; Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференцияларда -1, сонымен бірге, 1- ҚР пайдалы моделі патентінің авторларының бірі. Аталған ғылыми еңбектер арқылы диссертация тақырыбын толық айқындап,көпшілікке көрсете білген.

қорғалған жағдайда ресми рецензенттер докторанттың зерттеу тақырыбы бойынша әр мақаласының ғылыми деңгейін зерделейді)		конференцияларда -1, сонымен бірге, 1- ҚР пайдалы моделі патентінің авторларының бірі. Аталған ғылыми еңбектер арқылы диссертация тақырыбын толық айқындап,көпшілікке көрсете білген.
13. Ресми рецензенттің шешімі (осы Үлгі ереженің 28-тармағына сәйкес)		Абдразақов Ерлан Бекариповичтің 8D08101 - «Агрономия» білім беру бағдарламасы бойынша философия докторы(PhD) дәрежесін алу үшін ұсынған « Суармалы жағдайда майлы зығырды аңыздық дақыл ретінде өсірудің ерекшелігі» тақырыбына орындалған диссертациялық жұмысы аяқталған ғылыми еңбек. Жұмыс жоғары әдістемелік деңгейде орындалған. Алынған ғылыми нәтижелердің тәжірибелік маңызы зор. Ресми рецензенттің шешімі: Диссертациялық жұмысқа жоғары баға беруге болады, ал оның авторы8L08101 «Агрономия» мамандығы бойынша философия (PhD) докторы дәрежесін алуға лайықты деп санаймын.

Ресми рецензент:

«Ж.Жиембаев атындағы Қазақ өсімдік қорғау және карантин ғылыми – зерттеу институты» ЖШС «пестицидтерді тіркеу» бөлімінің жетекші ғылыми қызметкері, ауылшаруашылығы ғылымдарының кандидаты, профессор

ИГЫ *сарты*

С.С. Арыстангулов

С.С. Арыстангуловтың қолын растаймын,
«Ж. Жиёмбеев атындағы Қазақ
өсімдік қорғау және карантин
ғылыми – зерттеу институты» ЖШС-нің
ғылыми хатшысы, а.ш.-ғ.к.

ЖШС-нін

Г.Б. Сарсенбаева